

VU Research Portal

Want ik verlang zeer naar de school

van Rijlaarsdam, H.J.C.

2010

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Rijlaarsdam, H. J. C. (2010). *Want ik verlang zeer naar de school: Twee schoolhoofden en de dagelijkse gang van zaken bij het openbaar lager onderwijs in Schoonhoven in de tweede helft van de negentiende eeuw.* [, Vrije Universiteit Amsterdam]. Vrije Universiteit.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Inhoudsopgave

Ten geleide		1
Inleiding		3
De komst van een nieuwe onderwijzer	3	
Onderzoek naar de dagelijkse praktijk van het onderwijs in een kleine Hollandse stad	5	
Schoonhoven in de eerste helft van de negentiende eeuw	6	
Schoonhoven in de tweede helft van de negentiende eeuw	9	
Cultuur	9	
Sociale hulpverlening	10	
De strijd om het weeshuis	10	
Weeshuis	11	
Van Arsenaal tot Havenkazerne	11	
Nijverheidsvereniging	12	
De Gemeenteraad	12	
Nederlandse onderwijsgeschiedenis	13	
Congres Frankrijk (1981)	13	
Het onderzoek naar het negentiende eeuwse Nederlandse lager onderwijs	14	
De onderwijswetten van de Bataafse Republiek	14	
Volksonderwijs met nieuwe inhoud in een nieuw lokaal met nieuwe boeken	15	
Het lager onderwijs in provincies (1806-1857)	15	
Limburg	15	
Brabant	16	
Zeeland	16	
Gelderland en Drente	16	
Friesland	16	
Het micro-klimaat in de school: nieuwe didactiek en nieuwe vakken	17	
De uitbreiding en vernieuwing van vakken	17	
Lezen en taal	17	
Rekenen en vormleer (meetkunde)	17	
Was de onderwijsvernieuwing van 1806 geslaagd?	18	
Verschil stad en platteland	20	
Historisch onderzoek lager onderwijs tweede helft van de negentiende eeuw	21	
De wet van 1857	21	
De wet van 1878	23	
De wet van 1889	23	
Onderwijsvernieuwing in het voortgezet onderwijs	23	
Op weg naar een vakinhoudelijke, neutrale klassikale school	24	
1. Een dubbele taak: G.H. Westbroek, stadsonderwijzer en kostschoolhouder te Schoonhoven		26
Westbroek en zijn verleden	28	

School en scholen te Schoonhoven	28	
Eerste Periode 1846-1860: de CVT en het beheer der scholen	30	
Het Nederlandsch Bijbelgenootschap	30	
De onderwijsinstructie	31	
Kleinstedelijke jaloezie	32	
De schoolinstructies van 1827, 1837 en 1848: controle en verantwoording	33	
De ‘Jongejufvrouwschool’	35	
De Bijzondere School van Valk	36	
De Israëlitische Armenschool	36	
Het functioneren van het onderwijzend personeel van 1846 tot 1860	37	
Westbroek als stadsonderwijzer en kostschoolhouder	38	
De inhoud van het onderwijs van 1846 tot 1860	41	
Kwaliteitseisen onderwijzend personeel	41	
Kosten en duur van het onderwijs in de jaren ’30 en ’40 van de negentiende eeuw	42	
De jaren ’50 van de negentiende eeuw	42	
Deelname aan het onderwijs van 1846 tot 1860	43	
De gevolgen van artikel 69 van de onderwijswet van 1857	45	
Conclusie	46	
 2. Het beheer van de scholen, 1860-1880		48
Onderwijsfinanciering	49	
Het schoolreglement van 1861	51	
Een nieuw gebouw?	53	
Plaatselijke schoolcommissie	58	
Conflict over schoolgelden en salarissen	59	
Benoeming van een nieuw schoolhoofd	64	
Discussie over de schoolgelden	65	
Te lage schoolgelden voor de avondschoon	66	
Schoolbehoeften	67	
Meer tegen een lagere prijs	68	
Schoonmaak, verhuur en uitbreiding van het schoolgebouw	69	
Uitbreiding van het schoolgebouw	71	
Voortdurend onderhoud en dus personeel noodzakelijk	72	
Vuur en licht	72	
Het Doelenhuis	73	
Het huis aan de Lopikerstraat	74	
Het beheer van andere vormen van onderwijs in Schoonhoven van 1860 tot 1880	75	
De meisjesschool	75	
 3. Het functioneren van het onderwijzend personeel, 1860-1880		76
Personeelsverloop	76	
De onbekwame Van der Slot, de ontevreden Van der Maas en		

de dronken Nieuwveen	77	
Akkerhuijs en zijn personeel in de periode van 1867 tot 1880		79
Kwekelingen	80	
Ziekte als oorzaak van personele problemen		82
Verhouding hoofd - personeel		83
Lessen buiten school		85
Functioneren van het personeel van Westbroek tussen 1860 en 1880:		
personele en zakelijke problemen		86
Zakelijke geschilpunten		89
Allerhande problemen en ergernissen		91
Toename leerlingenaantal en de verzuimproblematiek		93
Deelname en verzuim aan de school		
van Akkerhuijs	94	
Deelname en verzuim aan de school		
van Westbroek	98	
De kostleerlingen	99	
4. Het tijdvak 1880-1900: van schoollokaal naar klassikale school		101
Beheer		101
Leerboeken en leermiddelen		104
Het schoolgebouw		106
Schoolgelden		111
Onderhoud gebouwen		113
Het functioneren van het onderwijzend personeel van 1880-1900		114
Salarissen		115
Komen, gaan en functioneren van het personeel van Akkerhuijs, 1880-1900		117
Ziekte		121
Verlof		123
Moeilijkheden met personeelsleden		124
Akkerhuijs versus Vinck	125	
Akkerhuijs versus Gelok	128	
Klachten van ouders over orde en inhoud van het onderwijs		129
Westbroek en zijn personeel in rustiger vaarwater (1880-1895)		129
Orde: Westbroek versus Akkerhuijs		131
Het laatste grote conflict voor het ULO-hoofd Westbroek		133
Deelname aan de lagere school, 1880-1900		134
Deelname aan het ULO 1880-1900		135
Overige onderwijsdeelname, 1880-1900		136
De bewaarschool	136	
Zondagsschool	137	
Opheffing brei- en handwerkschool	138	
Muziek- en zangschool	138	
Protestants-christelijk onderwijs	138	
Globale kosten onderwijs in de jaren tachtig en negentig voor school 1 en school 3		138

Conclusie	140	
5. Boeken, vakken, examens en didaktiek op OLS 1 en OLS 3, 1860-1900		141
Gebed bij het begin van den schooltijd	141	
Gebed bij het eind van den schooltijd	141	
Het Leerplan	143	
a. Lezen	144	
b. Schrijven	150	
c. Rekenen	151	
d. Beginselen der vormleer	154	
e. Beginselen der Nederlandsche taal	155	
f. Beginselen der aardrijkskunde	156	
g. Beginselen der geschiedenis	158	
i. Zingen	161	
De wet van 1878	162	
k. Nuttige handwerken voor meisjes	162	
De wet van 1889	164	
i. Eerste oefeningen van het handtekenen	164	
j. Vrije en orde-oefeningen der gymnastiek	164	
Overig onderwijsmateriaal	165	
Van chaos naar chronos	166	
Conclusie	166	
Lezen	167	
Taal	167	
Rekenen	167	
De andere vakken	167	
OLS 3: Het Uitgebreid Lager Onderwijs in Schoonhoven	167	
De boekenlijst in de jaren zestig	168	
Leerplan en boekenlijst aan het ULO in de jaren tachtig en negentig	168	
Onderwijswet 1889	169	
l. Beginselen der Fransche taal	170	
p. Wiskunde	171	
e. Beginselen der Nederlandsche taal	172	
m. Beginselen der Hoogduitsche taal	173	
n. Beginselen der Engelsche taal	173	
g. Beginselen der aardrijkskunde	173	
f. Beginselen der vaderlandsche geschiedenis - o. Beginselen der algemeene geschiedenis	174	
h. Beginselen van de kennis der natuur	174	
Ondersteunende boeken	175	
De woordenboeken van Kramers	175	
Conclusie	176	
Toelatings- en overgangsexamens	176	
Professionalisering	178	
De schoolvergaderingen	179	

6. Het leven naast de school: Westbroek en Akkerhuijs als culturele steunpilaren in het orthodoxe Schoonhoven		187
Het Nut		187
Muziek		188
Caecilia	189	
Apollo	189	
Nationalisme en Oranjeliefde		190
Oranjefeesten	191	
Militaire feesten	194	
Jubileum Willem III en Prinsessedagen	194	
De kroning van Wilhelmina	195	
Een ridderorde voor Akkerhuijs		196
Opkomen voor slachtoffers van rampen en ongelukken		196
Kerkelijke activiteiten		197
Overige activiteiten in het verenigingsleven		197
Politiek leven		199
Het Nut		200
Spreken en toegesproken worden		201
Feesten	201	
Begrafenissen	202	
Viering van onderwijsjubilea	202	
Westbroek als kritisch belastingbetaler		204
Het vertrek van Westbroek		206
Het opheffen van de CVT		207
Het verweerschrift: de laatste publieke actie van Westbroek		208
Het laatste jaar van Westbroek		210
De begrafenis	210	
De laatste Schoonhovense jaren van het schoolhoofd Akkerhuijs		212
Het afscheid van Akkerhuijs als hoofd van de openbare lagere school	212	
Een laat vertrek als directeur van de Rijksnormaallessen	213	
7. Het onderwijs in de polder		214
De benoeming van de hoofden		214
Het vergelijkend examen in 1840 in Ammerstol	214	
Het vergelijkend examen in 1858 in Bergambacht	214	
Het opstel	215	
Ontleden	215	
Rekenen; Meetkunde	215	
Vormleer	215	
Schrijven	215	
Letterkunde	216	

Geschiedenis	216	
Aardrijkskunde	216	
Natuurkunde	216	
Zangkunde	216	
De latere benoemingen		217
Bergambacht. Openbare Lagere School 2	217	
Ammerstol	217	
Bergambacht. Openbare Lagere School 1 en Openbare Lagere School 2	218	
Bergambacht en Ammerstol: de schoolreglementen (1847-1900)		218
Het salaris van de hoofden		220
Ammerstol	221	
Bergambacht	222	
De opvolgers	223	
Conclusie	223	
De benoeming en de salarissen van het hulppersoneel		224
Bergambacht	224	
Ammerstol	225	
Conclusie	227	
De schoolgebouwen		228
De problematiek van de gemeentegrenzen		229
Vertimmeren in Bergambacht		230
Aanpassen en slopen in Ammerstol		230
De kosten van het onderwijs op het platteland		231
Opbrengsten schoolgelden		232
Overeenkomsten en verschillen in de dagelijkse praktijk van het onderwijs in Schoonhoven, Amerstol en Bergambacht		232
Aanmelding	232	
Schooltijden	233	
Vakanties en schoolverzuim door kinderarbeid	234	
Deelname Ammerstol, Bergambacht en Schoonhoven	235	
De leerplannen		236
Lezen, schrijven en Nederlandse taal	237	
Rekenen en vormleer	237	
Aardrijkskunde en vaderlandse geschiedenis	238	
Kennis der natuur	238	
Zingen	238	
Bijstelling leerplannen	238	
Vakinhoud		239
Boekenbezit en schrijfmateriaal in Ammerstol eind jaren veertig en vijftig	239	
De leerplannen vanaf 1878		240
Onderwijs in lezen en schrijven en Nederlandse taal	240	
Lees- en taalboeken	241	

Rekenen en vormleer	243	
Rekenboeken	244	
De vakinhoud bij aardrijkskunde en vaderlandse geschiedenis	245	
Boeken voor geschiedenis en aardrijkskunde	245	
Vakinhoud natuurkennis	247	
Boeken over natuurkennis	247	
Zingen	247	
Bundels bij het zingen	247	
Handwerken	247	
Bibliotheekboeken	248	
Wandversiering	249	
Conclusie	249	
De dagelijkse onderwijspraktijk in Ammerstol en Bergambacht		249
Didaktiek van dag tot dag in Ammerstol en Bergambacht - aanschouwelijk onderwijs	251	
Dictee	251	
Aardrijkskunde	251	
Zingen	251	
Voorlezen en vertellen	251	
Frans en tekenen	252	
Straffen	252	
Herdenkings- en schoolfeesten	252	
Het lezingencircuit in het oostelijk gedeelte van de Krimpenerwaard		253
Viering 25 jaar Winterlezingen	253	
Bettink, een pion in het beschavingsoffensief op het Hollandse platteland	253	
Het repertoire van Bettink en de andere hoofden	254	
Het einde		255
Conclusie		255
Slotbeschouwing		257
Voorgeschiedenis		257
Onderzoek	257	
De aanvangsproblemen van Westbroek	257	
De wetgeving van 1857		258
De bemoeienis van de Rijksoverheid	258	
Wisselwerking CVT, B en W, raad en hoofden	258	
Van een bloeiende kostschool naar goed georganiseerd uitgebreid lager onderwijs als opstap naar beroeps- voortgezet en hoger onderwijs	259	
De invloed van bestuur en burgers	259	
Vernieuwingen in het onderwijs, veranderende didactiek en toename van vakken		260
De professionalisering van het onderwijzersberoep		260

Stabilisering en spanningen in het onderwijs in Schoonhoven	261
Het beschavingsoffensief van het onderwijs in stad en dorp	261
Het Nut en andere culturele verenigingen	262
Opheffing van de CVT	262
Discussie over de onderwijsinhoud	262
Langetermijnontwikkelingen	263
Schoolhoofdenpedagogiek	263
Naar de verzuiling	264
 Bijlagen	 265
1: Gemeentelijke verordeningen betreffende het gewoon en uitgebreid lager onderwijs en aangaande Hoofdonderwijzers te Schoonhoven, 12 augustus 1861	265
2: Gemeentelijke verordening plaatselijke schoolcommissie (cvt), 17 mei 1864	269
3: Leerplan Akkerhuijs 1889 [1882]	270
4: Verordening voor de Openbare Scholen voor gewoon Lager- en Herhalings-Onderwijs te Schoonhoven, 17 augustus 1878	271
5: Inventaris van de 3e Openbare School, opgesteld door Westbroek, 5 juli 1882	276
6: Lijst van boeken en leermiddelen, voorhanden op de Openbare School voor gewoon lager onderwijs, opgemaakt door J. Leusden, 12 maart 1864	277
7. Lezingen van onderwijzers in Schoonhoven en omstreken, vermeld in de <i>Schoonhovensche Courant</i> (januari 1892- juli 1896)	279
8. Leerplan Kennis der Natuur, besproken op de schoolvergadering van 17 mei 1899	281
9. Vergelijkend hoofden-examen 1858 (SAMH, BA, inv. 906)	282
 Afkortingen, lijst geraadpleegde archivalia	 284
Bibliografie	286
Samenvatting	291
Summary	294

Promotiecommissie

dr J. Dane
 dr drs drs C Esseboom
 mevr. prof. dr H.W. van Essen
 prof. dr L.F. Groenendijk
 prof. dr F.A. van Lieburg
 mevr. dr M. Rietveld-van Wingerden